

Anarchistická morálka

Petr Kropotkin

1897

Obsah

1.	3
2.	5
3.	8
4.	10
5.	12
6.	14
7.	16
8.	18
9.	20
10.	22

1.

Dějiny lidské myšlenky připomínají záchvěvy hodinového kyvadla a tyto záchvěvy trvají už po staletí. Po dlouhé periodě spánku přichází okamžik probuzení. Ta myšlenka se osvobozuje z pout, do nichž ji všichni zájem mající - vládci, zákonodárci, klérus (církve) - opatrně uvrhli. Láme je. Podrobuje přísné kritice vše, čemu bylo učeno a obnažuje dutost náboženských, politických, zákonných i sociálních předsudků, mezi nimi živořila. Na neznámé cesty vrhá své bádání, obohacuje naše vědění novými objevy, tvoří nové vědy.

Ale zatvrzelí nepřátelé myšlenky - vladař, zákonodárce, kněz - záhy hledí vzpamatovati se pomalu soustřeďují své roztroušené síly, omlazují svou víru a své zákoníky, přizpůsobují je několika novým potřebám. A kořistíce z otrockých charakterů i myšlenek, jež sami tak dobře vypěstili, kořistíce z okamžité dezorganizace společnosti, těžíce z potřeby klidu u jedněch, z touhy obohatiti se u druhých a ze zklamaných nadějí u třetích - především ze zklamaných nadějí - vracejí se tiše ke svému dílu, zmocňují se především mládeže výchovou.

Dětský duch je slabý, lze si jej snadno podrobiti, což také činí. Učiní jej bázlivým a pak mluví o pekelných mukách, líčí mu utrpení zavržené duše a pomstu nesmiřitelného boha. Za okamžik pak vypravují mu o hrůzách revoluce, vykořistí výstředního revolucionářů, aby učinili z dítěte „přítele pořádku“. Kněz zvykne je na ideu zákona, aby lépe bylo poslušno toho, co nazve zákonem božským, aby lépe bylo poslušno zákona občanského. A myšlenka následujícího pokolení vezme na sebe ten zvyk náboženský, ten zvyk autoritářský a současně servilní - autorita a servilism krácejí vždy ruku v ruce - tu ochotu podrobovat se, jak ji až příliš známe u našich vrstevníků.

V těchto periodách spánku zřídka kdy se hovoří o otázkách morálky. Její místo zaujímají náboženské praktiky a soudcovské pokrytectví. Nekritizuje se, člověk dává se vésti zvykem, nevšímavostí. Nerozčiluje se ani pro, ani proti neustálené morálce. Činí to, co může, aby zevně přizpůsobil své skutky tomu, co se prý vyznává. A mravní úroveň společnosti klesá stále více. Dochází se k morálce Římanů v úpadku, k morálce starého režimu, k morálce z konce vlády maloměstácké.

Vše, co bylo v člověku dobré, veliké, šlechtivé, pomalu se otupuje, rezaví jako neupotřebený nůž. Lež stává se ctností, plochost nevinností. Obohacovati se, těšiti se z okamžiku, vysilovati na čemkoli inteligenci, zápal, energii, stává se heslem majetných tříd stejně, jako množství chudých lidí, jejichž ideálem jest zdáti se měšťáky. Tu zchátralost vládnoucím - soudce, kléru a tříd více nebo méně majetných - stává se tak pobuřující, že počíná nový záchvěv kyvadla.

Mládež pomalu se osvobozuje, vrhá předsudky přes palubu, kritika se vrací. Myšlenka se probouzí jen prvé u několika, ale nepozorovaně probuzení šíří se ve velký počet. Vzniká tlak, povstává revoluce. A pokaždé otázka morálky znova přichází na přetřes. - „Proč se mám řídit zásadami této pokrytecké morálky?“, táže se mozek, jenž se zbavil náboženských bází. - „Co je mi po tom, která morálka je závazná?“

Tu člověk se snaží poznati ten mravní cit, s nímž potkává se na každém kroku, aniž si ho dosud vysvětlil, a jehož si nikdy nevysvětlí, dokud ho bude považovat za privilegium povahy lidské, dokud nesestoupí až ke zvířatům a rostlinám, skalám, aby ho pochopil. Přece však snaží se vysvětliti si jej dle okamžitého vědění.

A - třeba to říci? - čím více podkopávají se základy ustálené morálky či spíše pokrytectví, jež jest na jejím místě - tím více mravní úroveň ve společnosti se pozvedá. Především v těchto dobách právě, když se kritizuje a popírá, činí mravní cit nejrychlejší pokrok, tehdy roste, povznáší se a zjemňuje. - Viděli jsme to v 18. století. Od roku 1723. Mandeville, anonymní autor, jenž skandalizoval Anglii svou „Všelijakou“ a vysvětlivkami, jenž k ní připojil, útočil přímo na sociální pokrytectví, známé pod jménem

morálky. Ukazoval, kterak tzv. morální zvyky jsou jen pokryteckou maskou, která vášně, jenž se mají krotit běžným mravním zákoníkem, nastupují naopak právě následkem omezení v tomto zákoníku směr tím horší. Jako Fourier později, žádal volné pole pro vášně, bez něhož zvrhají se v neřesti, a platě v tomto svůj díl nedostatku zoologických vědomostí své doby, čili zapomínaje morálky zvířat, vysvětloval původ mravních idejí lidstva zájmovým lichocením rodičů a vládnoucích tříd.

Je známa statečná kritika mravních idejí, jak ji později provedli filosofové školští a encyklopedisté. Jsou známi anarchisté ze 1793 a víme, u koho se nalézají nejvyšší vývin mravního citu : zda u legistů, vlastenců, jakobínů, kteří opěvovali závaznost a mravní sankci nejvyšší bytosti, nebo u hebertických atheistů, kteří popírali, jak to učinil nedávno Guyaua, i závaznost a sankci morálky.

„Proč bych byl mravním?“ toť tedy otázka, kterou si položili racionalisté 12.století, filosofové 16.století, filosofové a revolucionáři 18.století. Později tato otázka vrací se znovu u anglických utilitaristů (Benthama a Milla), u německých materialistů, jako byl Buchner, u ruských nihilistů z let 1860 - 1870, u toho mladého zakladatele anarchistické etiky - Guyaua - na neštěstí příliš brzo zemřelého, a konečně nyní kladou si tuto otázku anarchisté francouzští.

Proč skutečně ?

Je tomu 30 let, co stejná otázka rozčilovala mládež ruskou. - „Budu nemravný,“ pravil mladý nihilista ke svému příteli, snaže se vyjádřiti nějakým způsobem myšlenky jež ho znepokojovaly. - „Budu nemravný a proč bych jím nebyl.“

- Protože to bible chce ? Ale bible jest jen sbírkou tradicí babylonských a židovských tradicí, jež byly sebrány jako zpěvy Hómerovy, nebo jako se to ještě dnes činí se zpěvy baskickými nebo s legendami mongolskými. Mám tedy vrátiti se k duševnímu stavu polobarbarských národů orientu ?

- Či budu jím, protože Kant mluví ke mně o kategorickému imperativu, o tajemném nařízení, jež pochodí z mé vlastní hloubi a nařizuje mně býti mravním? Ale proč tento „kategorický imperativ“ měl by více práva nad mémi skutky, než onen imperativ, jež časem nakazuje mi poskvrňovat se. Toť slovo, nic než slovo, stejně jako slovo Prozřetelnost nebo Osud, vynalezené, aby přikrylo naši nevědomost.

- Anebo mám býti mravný, abych způsobil radost Benthamovi, jež chce mne přesvědčiti, že budu šťastnější, utopím-li se v řece, abych zachránil tonoucího, než když uvidím jej utopiti se ?

Anebo ještě proto, že má výchova je taková, že mne matka naučila morálce ? Ale bylo by mi stejně klekati před obrazem Krista nebo Madony, bylo by mi vážit si vladařů klaněti se soudci, o němž vím, že je ničema, jen proto, že moje matka - matky nás všech - velmi hodné, ale velmi nevědomé, učily nás spoustě hloupostí.

Budu pracovati, abych se zbavil předsudků a všeho ostatního. Mám-li odpor k tomu, býti nemravný, budu se nutiti být jím tak, jako jsem se jako mladík nutil nebáti se temnoty, hřbitova, strašidel a mrtvých. Učiním tak, abych zlomil zbraň, které náboženstva vykořisťují, učiním tak konečně, abych třeba jen protestoval proti pokrytectví, jež se nám chce vnutiti pod jménem slova, jemuž dáno bylo jméno mravnosti.

Toť rozumování ruské mládeže ve chvíli, kdy vzdávala se předsudků „starého světa“ a vztyčovala prapor nihilismu či spíše anarchistické filosofie : Neklaněti se žádné autoritě, byť by byla sebevíce vážena, nepřijímati žádné zásady, dokud není potvrzena rozumem. Zde třeba dodati, že nihilistická mládež, když hodila do koše mravní učení svých otců a spálila všechny systémy morálky, vyvinula pak ve svém nitru jádro mravních zvyků nekonečně vyšších všeho toho, co její otcové kdy prováděli pod poručenstvím evangelia, „svědomí, kategorického imperativu“ nebo „dobře pochopeného zájmu“ utilitářů ?

Ale než odpovíme na otázku: „Proč mám býti mravný?“, vizme nejprve, je-li otázka dobře volena, analyzujeme motivy lidských skutků.

2.

Když naši předkové chtěli si uvědomiti, co pudí člověka, aby jednal tak nebo onak, činili to způsobem velmi jednoduchým. Ještě dnes najdeme katolické obrázky, jež podávají vysvětlení. Člověk kráčí polem a aniž sám o tom pochybuje, nese anděla na rameni levém a ďábla na rameni pravém. Ďáble pudí ho, aby činil zlé, anděl snaží se jej od zlého odvrátiti. A nabude-li anděl vrchu a zůstane-li člověk ctnostným, tři jiní andělé zmocní se ho a odnesou k nebesům. Vše vysvětleno tak podivuhodně.

Naše staré chůvy velmi poučené o této kapitole, řeknou vám, že nikdy se nemá dítě klásti na lůžko, aniž se mu rozepne u krku košile. Je třeba nechat volné místo pod krkem, teplé místečko, na němž by se anděl usadil. Jinak pokoušel by ďábel dítě i ve spánku.

Tyto naivní názory se ztrácí. Ale mizejí-li stará slova, podstata zůstává pořád stejná.

Vzdělaný člověk nevěří již v ďábla, ale že jeho myšlenky nejsou rozumnější myšlenek našich chův, zahaluje ďábla a anděla ve scholastické názvosloví, poctívané jménem filosofie. Místo „ďábel“ řekne se dnes „tělo, vášně“. „Anděl“ bude nahrazen slovy „svědomí“ nebo „duše“, „reflex myšlenky boha stvořitele“ nebo „velkého architekta“, jak říkají svobodní zednáři. Ale lidské skutky jsou stále považovány za výsledek zápasů dvou nepřátelských živlů. A stále člověk jest pokládán za tím ctnostnějšího, čím většího vítězství jeden z těchto živlů - duše nebo svědomí - dobude nad živlem druhým - tělem nebo vášněmi. Pochopíme snadno úžas našich dědů, když filosofové angličtí a později encyklopedisté jali se tvrditi opak těchto primitivních názorů, že totiž ani ďábel ani anděl nemají co činiti s lidskými skutky, nýbrž, že všechny skutky člověka, dobré nebo špatné, užitečné nebo škodlivé pochodí z jediného motivu: vyhledávání radosti. Celé náboženské bratrstvo a především četný tábor fariseů křičeli proti nemravnosti. Myslitelé zahrnutí byli nájezdy a vyobcování. A když později v právě minuvším století stejné myšlenky znovu byly pronášeny Benthamem, Millem, Černaševským a tolika jinými a když tito myslitelé jali se tvrditi a dokazovati, že egoism čili vyhledávání radosti jest pravým motivem všech našich skutků, zdvojnásobily se kletby. Kolem jejich knih utvořilo se spiknutí ticha a s autory se jednalo jako s nevědomci. - A přece, co jest pravdivější než toto tvrzení ?

Vidíme člověka, jenž vezme poslední kus chleba dítěti. Všichni jsou shodni v tom, že jest ohavný egoista a že jest veden jen sebeláskou.

Ale vidíme jiného člověka, jenž svorně uznáván je za ctnostného. Rozdělí se o svůj poslední chleba s tím, kdo má hlad, svlékne šat, aby ho dal tomu, komu je zima. A moralisté, mluvící stále náboženským žargonem ihned řeknou, že toho člověka vede láska k bližnímu a sebezapření, že jest poslušen zcela jiné vášně než onen egoista.

A přece přemýšlíme-li poněkud, objevíme velmi rychle, že byť i výsledek těchto dvou skutků byl pro lidstvo různý, pohnutka byla stále tatáž. Jest jí vyhledávání radosti. Kdyby člověk, jenž dá poslední svou košili nenalézal v tom radosti, nečinil by toho. Kdyby mu působilo radost vzítí chléb dítěti, vzal by mu ho, to však se mu protíví, jest rád, že může chléb dávatí a dává jej.

Kdyby se nepůsobil obyčejný zmatek tím, že se použije slov, jež mají ustálený význam, aby se jim dal nový smysl, řekli bychom, že ten i onen jedná pod nátlakem svého egoismu. Mnozí to skutečně řekli, aby lépe projevili myšlenku, aby učinili ideu přesnou, představující jí ve formě působící na obraznost - a aby současně zničili legendu, že tyto dva skutky mají dvě různých motivů. - Mají týž motiv, vyhledávání radosti, anebo vyhýbání strasti, což jest totéž.

Vezměme posledního ničemu, takového Thierse, jenž pobíjí 35 000 Pařížanů, vezměme vraha, jenž zardousí celou rodinu, aby mohl hýřiti. Jednají tak, protože v té chvíli touha po slávě nebo penězích překoná u nich všechny touhy ostatní : soustrasti soucitu potuchly před onou jinou touhou, onou jinou žízni. Jednají skoro automaticky, aby ukojili potřebu své povahy.

Anebo ponechávající stranou silné vášně, vezmeme malého člověka, jenž klame své přátele, jenž na každém kroku lže, buď aby vymámil nějaký groš, nebo aby se chlubil nebo podváděl.

Vezmeme měšťáka, jenž po halířích okrádá dělníka, aby mohl koupiti ozdobu své ženě nebo milence. Vezmeme jakéhokoli malého darebu. I ten poslouchá některé své náklonnosti, snaží se ukojiti svou potřebu, snaží vyhnouti se tomu, co jest pro něj strastí. Stydíme se skoro srovnávati takového darebáčka s člověkem, jenž obětuje celou svou existenci pro osvobození utlačených a stoupá na popraviště jako ruský nihilista, tak výsledky těchto dvou existencí jsou pro lidstvo různé, tak cítíme se vábení k jedné a odpuzování druhou. A přece, kdyby jste mluvili s tímto mučedníkem, se ženou, která má býti popravena, i tehdy když stoupá na popraviště, řekla by vám, že by nedala svůj život zvířete štvaného carskými psy, ani svou smrt za život darebáčka, jenž žije z halířů ukradených dělníkům. Ve své existenci, v boji proti mocným příšerám nalézá své nejvyšší radosti. Vše ostatní mimo tento zápas, všechny maličké radosti měšťáka a jeho malé bědy zdají se jí tak ubohé, tak nudné, tak smutné! - „Vy nežijete, živoříte,“ odpovíděla by, „já však žila!“

Mluvíme samozřejmě o promyšlených skutcích člověka, ponechávající si na později promluvit o té nesmírné řadě skutků nevědomých, skoro strojových, jež vyplňují tak nesmírnou část našeho života. Tož dobrá, v těchto skutcích vědomých nebo promyšlených vyhledá člověk vždy to, co mu činí radost. Jeden se opíjí a každodenně na zvíře se snižuje, neboť hledá ve víně nervové podráždění, jehož ve svém nervovém systému nalézá. Jiný se zase neopíjí, vzdává se vína, i když v něm nalézá radost, aby si uchoval svěžest myšlenek a plnost svých sil a tak mohl chutnati jiné radosti, jimž dává přednost před vínem. Což nejedná však jako labužník, jenž přelétnuv okem jídelní lístek, vzdává se jednoho jídla, ač ho rád, aby se mohl do syta najísti jiného, jež má raději. Jakkoliv na to hledíme, vyhledá člověk vždycky radost, nebo vyhýbá se strasti.

Vzdává-li se žena posledního kusu chleba, aby ho dala prvnímu příchozímu, svléká-li poslední hadr, aby jím přikryla jinou ženu mrznoucí, a sama chvěje se chladem na lodním můstku, činí tak, protože by nevýslovně více trpěla pohledem na muže, jenž má hlad, nebo na ženu, jenž mrzne, než když sama se chvěje zimou nebo sama trpí hladem. Vyhýbá se strasti, jejíž prudkost mohou oceniti jen ti, kdož jí také pocítili. Když Australec, citovaný Guyauem, hne myšlenkou, že ještě nepomstil smrt svého příbuzného, když živoří hlodán svědomím za své zbabělosti a vrací se k životu, až když provedl skutek pomsty, aby doby si zpět vnitřní mír, jenž je největší radostí.

Když stádo opic vidělo jednu ze svých klesnouti kulí lovcovou a oblehne jeho stan, aby žádalo jeho mrtvolu, když konečně nejstarší opice tlupy vystoupí a nejdříve hrozbou a pak prosbami a nářkem přinutí konečně lovce, aby ji vydal mrtvolu, a když stádo ji odnáší s pláčem do lesa, jsou poslušny opice citu soustrasti, mocnějšímu nad všechny ohledy na osobní bezpečnost. Tento cíl vládne nade všemi ostatními. Dokonce i život ztrácí pro ně své půvaby, dokud nenabýly jistoty, že nemohou svého druha vrátiti životu. Tento cit stává se tak naléhavým, že ubohá zvířata odváží se všeho, aby se ho zbavila.

Když mravenci vrhají se v tisících do plamenů mraveniště, jež člověk, to zlé zvíře, zapálil, a hynou po stech, chtějíce zachrániti své larvy, jsou poslušny také potřeby, potřeby zachrániti potomstvo. Odváží se všeho pro radost, že odnáší své larvy, které vychovali pečlivěji, než mnohá buržoasa své děti. Konečně, když nálevník vyhýbá se příliš horkému paprsku a vyhledává paprsek vlažnější, nebo když rostlina obrací své květy k slunci nebo zavírá své listy s nastávající nocí, - také tyto bytosti jsou poslušny potřeby vyhýbat se strasti a vyhledávati radost - stejně jako mravenec, opice, Australec, mučedník křesťanský nebo anarchistický. -

Vyhledávati radost. Vyhýbat se strasti, toť všeobecný fakt (jiní říkají zákon) organického světa. Toť sama esence života.

Bez tohoto vyhledávání příjemného sám život by byl nemožný. Organism by se zvrhal, život by přestával.

Tedy, ať je jednání člověka jakékoliv, ať je jakýkoliv způsob jeho chování, jedná vždy poslušen potřeby své povahy. Skutek nejodpornější jako skutek lhostejný, nebo nejvábnější, všechny jsou diktovány potřebou individua. Jednají tím neb oním způsobem vyhýbá se nebo chce se vyhnouti strasti.

Toť fakt dokonale dokázaný, toť esence toho, co byl nazváno teorií egoismu. - Tedy dobrá, jsme však pokročilejší, že jsme došli k tomuto všeobecnému závěru ? Ano, jistě, jsme. Získali jsme pravdy a zničili předsudek, jenž je kořenem všech předsudků. Celá materialistická filosofie, ve svých vztazích k člověku, je v tomto závěru. Následuje z toho však, že všechny skutky individua jsou lhostejné, jak rádo se z toho dokazuje ? - O tom chceme se přesvědčiti.

3.

Viděli jsme, že lidské skutky promyšlené a vědomé - později promluvíme o nevědomých zvycích - mají všechny též původ. Skutki, jež nazýváme dobrými, jež jmenujeme zlými, veliké obětavosti i malé podvody, skutky vábivé stejně jako skutky odporné pochodí všechny z téhož pramene. Všechny se dějí odpovídající potřebě individuální povahy. Všechny mají za cíl vyhledávání radosti, snah vyhnouti se strasti.

To jsme viděli v předešlé kapitole, která jest jen velmi stručným souhrnem množství fakt, jež mohla býti na pomoc citována.

Je pochopitelné, že toto vysvětlení vyloudí výkřiky těm, kdož jsou ještě zaujati zásadami náboženskými. Neponechává místa nadpřirozenému, vzdává se myšlenky nesmrtelné duše. Neboť jedná-li člověk vždy jsa poslušen potřeb své povahy, jeli, abychom tak řekli, „vědomým automatem“, co se stane s nesmrtelnou duší, co se stane s nesmrtelností - tímto posledním útočištěm těch, kdož poznali málo radosti a mnoho utrpení a kdož sní, že najdou náhrady na jiném světě ?

Je pochopitelné, že vychovávání v předsudcích, málo věřící vědě, která je tak často zklamala, vedeni spíše citem než myšlenku, odmítají vysvětlení, jež jim běře poslední naději.

Co však lze říci o těch revolucionářích, kteří od 18. století až dodnes snaží se, kdykoli poprvé zaslechnou přirozené vysvětlení lidských skutků (theorii egoismu, chcete-li), činiti z něho též závěr jako mladý nihilista, o němž jsme na počátku mluvili a ihned volají: „Pryč s morálkou!“ Co říci o těch, kdož přesvědčivše se, že člověk jedná tím nebo oním způsobem jen proto, že vyhovuje potřebě své povahy, uzavírají ihned z toho, že všechny skutky jsou lhostejné, že není dobra ani zla, že zachrániti s nasazením života trpícího se člověka nebo utopiti jej, aby se mu mohly ukrásti hodinky, jsou dva skutky, jež mají stejnou hodnotu, že mučedník umírající na popravišti za svou práci pro osvobození lidstva a darebáček okrádající své druhy, jsou si rovni, protože oba snaží se opatřiti si radost.

Kdyby ještě dodali, že nemůže býti ani krásné ani ošklivé vůně, ani parfumu růže ani zápachu čertova lejna, protože obé jest jen kroužení molekul, že není ani dobré ani špatné chuti, protože hořkost chininu a sladkost medu jsou také jen kroužení molekul, že není ani krásy ani ohyzdnosti fyzické, ani inteligence ani hlouposti, protože krása i ošklivost, inteligence nebo hloupost jsou také výsledky chemických a fyzických kroužení, jež se dějí v buňkách organismu, kdyby dodali toto, mohli bychom říci, že třeští, že však aspoň mají logiku blázna.

Ale když však toto nepraví - jaký závěr z toho ? Naše odpověď je prostá. Mandeville, jenž takto rozumoval v 1723 ve „Včelí bajce“, ruský nihilista z let 1860 - 1870 nebo dnešní anarchista pařížský rozumují takto, protože, aniž si to uvědomují, vězí stále v předsudcích své křesťanské výchovy. Ať se považují za sebevíce atheistické, materialistické nebo anarchistické, rozumují přece právě tak, jako rozumovali církevní otcové nebo zakladatelé buddhismu.

Ti dobří staří opravdu nám říkali : „skutek bude dobrý, představuje-li vítězství duše nad tělem, bude špatný, nabylo-li tělo vrchu nad duší, lhostejný, pak, neztvídá-li ani tělo ani duše, dle ničeho jiného nelze usouditi, zda je skutek dobrý nebo špatný.“

Církevní otcové říkali: „Vizte zvířata, nemají nesmrtelné duše, jejich skutky odpovídají prostě potřebám jejich povahy, a proto nemůže býti u zvířat ani ráje ani pekla - ani odměny ani trestu.“ a naši mladí přátelé opakují refrén sv. Augustina nebo sv. Sakyamuni a praví: „Člověk jest zvíře, jeho skutky odpovídají prostě jen potřebám jeho povahy, a proto nemůže býti člověka ani dobrých ani zlých skutků. Jsou všechny lhostejné.“ -

Toť stále táž idea odplaty a trestu, jež překáží rozumu, toť stále též absurdní odkaz náboženského vyučování, jež káže, že skutek je dobrý, děje-li se z popudu nadpřirozeného, a lhostejný, chybí-li mu

nadpřirozený původ. I u těch, kteří se tomu nejvíce smějí, je to stále a stále idea anděla po pravici a ďábla po levici, a nedovedu vám říci, je-li některý skutek dobrý nebo špatný, neboť nemám jiného důvodu k jeho posouzení.“

Je tu stále kněz se svým ďáblem a andělem, a veškeren materialistický nátěr nedovede ho zakrýti. A co horší ještě, je tu stále soudce se svými pohrůžkami, metlou jedněch a občanskými odměnami druhých, a ani zásady anarchie nestačí, aby odstranili ideu trestu a odměny.

Nuže, nechceme ani kněze ani soudce. A pravíme prostě: „Čertovo lejno páchne, had může uštknouti, lhář mne klame, rostlina, plaz i člověk, všichni tři jsou poslušni potřeby své povahy. Budiž ! Nuže, já jsem poslušen také potřeby své povahy, když nenávidím páchnoucí rostlinu, zvíře zabíjející svým jedem a člověka nad zvíře jedovatějšího. A budu jednati důsledně, aniž bych se obracel na ďábla, jehož ostatně neznám, nebo na soudce, jímž opovrhuji více než hadem. Já a všichni, kdož sdílejí se mnou antipatie, jsme poslušni také potřeby své povahy. A uvidím, kdo z nás obou má pro sebe důvod a následek toho sílu.“

O tom chceme se přesvědčiti, a uvidíme při tom, že když neměli sv. Augustinové jiného východiska pro rozlišování dobra a zla, má ho svět živočišný, jiný a mnohem účinnější. Svět živočišný, všeobecně od hmyzu až ke člověku, ví velmi dobře, co je dobré a co zlé, aniž táže se o radu bible nebo filosofie. A je-li tomu tak, jest příčina toho také v potřebách lidské povahy, zachování rasy a následkem toho v největší možné míře štěstí pro každé individuum.

4.

Aby mohli rozlišovat, co je dobré a co zlé, utíkali se theologové mosaičtí, buddhističtí, křesťanští a mohamedánští k božské inspiraci. Viděli, že člověk, divoký a civilisovaný, nevzdělaný i učený, zvrhlý i dobrý a počestný, ví vždycky, jedná-li dobře nebo špatně, a ví to především, jedná-li špatně, ale nemožou nalézt vysvětlení tohoto všeobecného faktu, viděli je v božské inspiraci. Filozofové metafysičtí mluvili k nám pak o svědomí nebo o mystickém imperativu, což ostatně je jen záměna slov.

Ale ani jedni ani druzí nedovedli konstatovati toho tak prostého a významného faktu, že zvířata žijící ve společnostech dovedou také rozeznávat dobré a zlé, zcela jako člověk. A což více jest, že jejich názory na dobré a zlé jsou absolutně téhož druhu jako u člověka. U nejlépe vyvinutých representantů každé zvláštní třídy - ryb, hmyzu, ptáků, savců, jsou dokonce stejné.

Myslitelé 18.století všimli si toho, zapomněli však na to, a na nás jest, abychom vyzdvihli celou důležitost tohoto faktu.

Forel, nedostižný pozorovatel mravenců, dokázal spoustou pozorování a fakt, že když mravenec, jenž naplnil medem svůj váček, potká jiné mravence s prázdným žaludkem, chtějí tito ihned na něm jísti. A u těchto drobných hmyzů je to povinností pro mravence sytého, aby med vyvrhl a jeho hladoví přátelé tak mohli se také nasytiti. Tažte se mravenců, bylo-li by dobré odmítnouti potravu jiným mravencům z téhož mraveniště, když máme svůj díl. Skutky vám odpovědí, že nelze pochopiti, že by to bylo velmi špatné. S mravencem takto egoistickým jednalo by se hůře než s nepřáteli jiného druhu. Kdyby se to stalo v bitvě dvou různých druhů, opustí mravenci zápas, aby se vrhli na takového egoistu. Tento fakt je dokázán pokusy, jež nepřipouštějí pochybností.

Anebo, tažte se vrabců, jež bydlí ve vaší zahradě, jeli dobré neoznámiti celé malé společnosti, že jste hodili několik drobků chleba do zahrady, aby všichni mohli se zúčastniti se hostiny. Tažte se jich, zdali jednal dobře drzoun, kradoucí z hnízda svého suseda stébla slámy, která si onen shromáždil a která lupič nechce s námahou sám shromážďovati. A vrabci odpovědí vám, že je to velmi špatné, neboť budou všemožné nesnáze činiti lakomci.

Tažte se konečně primitivního člověka, Čukče např., je-li dobré bráti si potravu ve stanu některého člena kmene v jeho nepřítomnosti. A odpoví vám, že je to velmi špatné bráti potravu tam, kde ji nalezne, ale v tom případě učiní dobře, když zanechá po sobě čapku, nebo svůj nůž, nebo aspoň kus motouzu s uzlem, aby nepřítomný lovec poznal po svém návratu, měl-li návštěvu přítele nebo záškodníka. Tato pozornost uspoří mu obavu, že v jeho okolí nalézá se snad záškodník.

Tisíce podobných fakt mohlo by býti citováno, celé knihy mohly by se napsati, aby dokázaly, kterak názory dobré i zlé jsou stejné u člověka i u zvířat.

Mravenec, pták, svišť a divoký Čukč nečetli ani Kanta ani sv. otců aniž Mojžíše. A přece mají všichni tutéž ideu dobra a zla. A přemýšlíte-li okamžik o tom, co tvoří základ ideje, uvidíte ihned, že to, co platí za dobré u mravenců, svišťů a moralistů křesťanských nebo atheistických, je to, co jest užitečné pro zachování rasy - a to, co platí za špatné, je to, co jest škodlivé. Nikoli pro individuum, jak pravil Bentham a Mill, ale krásné a dobré pro rasu celou.

Idea dobra zla nemá tedy nic co činiti s náboženstvím nebo tajemným svědomím, toť přirozená potřeba živočišných ras. A když zakladatelé náboženstev, filosofové a moralisté mluví k nám o pojmech božských nebo metafysických, lapají po tom, co každý mravenec, každý vrabec provádí ve svých malých maličkostech. Je to užitečné společnosti ? Tedy je to dobré. -Je to škodlivé ? Tedy je to špatné. Tato idea může být velmi omezená u živočichů nižších, nebo šíří se u živočichů pokročilejších. Její podstata zůstává však stále táž. U mravenců nevybíhá za mraveniště - nikdy jiným. Mraveniště netvoří s jiným jedině rodiny, leda za výjimečných okolností, stihla-li např. společná pohroma obě. Všechny druhy

zvyky, všechna pravidla slušnosti platí jen pro individua téhož mraveniště. Potrava smí se odnímat jen členům téhož mraveniště. Podobně vrabci v 1 Luxembourgě vypovědí boj vrabci ze square Monge, jenž by se odvážil zabloudit do 1 Luxembourgě. A Čukč považuje Čukče z jiného kmene za osobu, pro niž zvyky kmene neplatí. Je dovoleno dokonce prodávati mu - a prodávati, toť vždy více méně znamená, že z obou vždycky jeden byl ošizen - kdežto zločinem bylo by prodávati členům svého kmene, neboť těm se dává nepočítaně. A člověk civilisovaný chápe konečně intimní, ač na první pohled nepřijatelné vztahy mezi sebou a posledním Papuanem, rozšíří tyto zásady solidarity na celý lidský rod nejen na živočichy. Idea se šíří, ale základ zůstává stále týž.

Jinak názor na dobro a zlo mění se dle inteligence nebo nabytých poznatků. Není nic neměnného.

Primitivní člověk mohl považovati za velmi dobré, čili velmi užitečné rase, snísti své staré rodiče, když se stali břemenem (opravdu velmi těžkým) pro obec. Mohl by také považovati za dobré - čili stále za užitečné pro obec, zabíjeti svá novorozeňata a ponechávati si jen dvě nebo tři v rodině, aby matka mohla je kojiti až do tří let a věnovati jim svou péči. Dnes se ideje změnily, ale výživné prostředky nejsou tytéž jako v kamenném věku. Civilisovaný člověk nebývá v postavení v divošské rodině, které bylo voliti mezi dvěma zly: buď snísti své staré rodiče, anebo živiti se se všemi nedostatečně a brzo vůbec nemoci živiti ani starých rodičů, ani mladé rodiny, je třeba přenést se do těchto věků, jež můžeme si těžko představit, abychom pochopili, že ve svých okolnostech mohl polodivoký člověk uvažovati dosti správně.

Uvažování může se měnit. Odhad toho, co je rase užitečné nebo škodlivé se mění, ale základ zůstává stále nezměnitelný. A kdybychom chtěli vložiti celou tuto filosofii živočišné říše v jedinou větu, shledali bychom, že mravenci, ptáci, svišti a lidé shodují se v jednom bodě. Křesťané praví: „Nečiň jiným, co nechceš, aby se tobě dělo!“ A dodávají: „Ne-li, tož budeš expandován do pekla!“ Moralita jež vyplývá z pozorování všeho celku živočišné říše, moralita mnohem vyšší předešlé, může být v souhrnu vyslovena takto: „Čiň jiným, co chceš, aby tobě činili za stejných okolností!“ A dodává: „Pozoruj dobře, že to jest jen rada, ale tato rada je plodem dlouhé životní zkušenosti živočichů ve společnostech, člověka v to pojímajíc přešlo jednání dle této zásady ve stav zvyku. Bez toho ostatně žádná společnost nemohla by existovati, žádná rasa nemohla by přemoci přirozené překážky, s nimiž jest jí zápasiti.“

5.

Idea dobra a zla ve společnosti existuje. Člověk na jakémkoli stupni intelektuálního vývoje a s myšlenkami sebevíce zatemněnými předsudky a osobním zájmem, považuje přece povšechně za dobré to, co je užitečné společnosti, v níž žije, a za špatné to, co jí škodí.

Odkud však pochodí tento názor, často tak nejistý, že ho nelze rozeznati od pocitu ? Vždyť miliony a miliony lidských bytostí nikdy nepřemýšlely o lidském rodu. Znaží většinou obec nebo rodinu, zřídka národ a ještě a ještě řidčeji lidstvo, kterak tedy mohou považovati za dobré to, co je užitečné lidskému rodu, nebo dokonce dojíti k citu solidarity s druhou obcí přes své přísně egoistické instinkty ?

Toto faktum zajímalo mnoho myslitelů všech dob. Zajímá je i dnes, a nemine roku, aby o tomto předmětu nebyly napsány knihy. Podáváme také svůj názor na tuto věc, podotýkáme však mimochodem, že vysvětlení fakta může býti sice různé, aniž fakt sám bude méně nepopiratelný, a i když naše vysvětlení nebude pravdivé nebo úplné, fakt sám trvá stále se svými důsledky pro člověka. Nemůžeme třeba vysvětliti si úplně původ planet kroužících kolem slunce. Planety však nicméně krouží a jedna z nich nás unáší prostorem. Mluvili jsme již o vysvětlení náboženském. Člověk, praví lidé náboženští, rozeznává dobro a zlo, protože bůh mu tuto ideu vdechl. Nemá uvažovati, je-li užitečná nebo škodlivá : má býti jen poslušen myšlenky svého tvůrce. Nezdružujeme se tímto vysvětlením, je-li výsledkem strachů a nevědomostí divochů. Pojďme dále. Jiní (jako Hobbes) snažili se vysvětlovati ji zákonem. Zákon prý vyvinul u člověka cit pro správné a nesprávné, pro dobré a zlé. Čtenáři sami ocení toto vysvětlení. Vědí, že zákon využil prostě sociálních citů člověka, aby mu vpašoval s příkazy morálky jím přijímanými, nařízení prospěšná menšině vykořisťovatelů, jímž se člověk vzpíral. Nerozvinul cit spravedlnosti, nýbrž zvrátil jej. Tedy pojďme ještě dále.

Nebudeme se zabývati vysvětlením utilitaristů. Chtějí, aby člověk jednal mravně z osobního zájmu, a zapomínají na jeho city solidarity s celou rasou, jež existují, ať již je jejich původ jakýkoliv. Jest již trochu pravdy v jejich vysvětlení. Ale není to ještě pravda celá.

Tož jděme dále. Opět a stále je zásluhou myslitelů 18. století, že uhodli aspoň částečně původ mravního citu. V nádherné knize, kterou kněžstvo umlčovalo a která je opravdu velmi málo známa většině myslitelů i protináboženských, ukázal Adam Smith na pravý původ mravního citu. Nehledá v citech náboženských nebo mystických - nalézá jej v prosté citu sympatie.

Vidíte, že člověk bije dítě. Víte, že dítě, jež je bito, trpí. Vaše obraznost dává vám pociťuje bolest, jež se mu děje, anebo jeho pláč, jeto trpící tvářička vám to praví. A nejste-li zbabělec, vrhnete se na člověka, jenž dítě bije a vyrvete je hrubci.

Tento příklad sám vysvětluje skoro všechny mravní city. Čím mocnější je vaše obraznost (emphatie), tím lépe můžete si představití, co pociťuje trpící bytost, a tím hlubší a delikátnější bude váš mravní cit. Čím více vás to pudí, klásti sebe na místo onoho individua, tím více pociťujete bolest, jež se mu děje, urážku, jež se mu činí bezpráví, jehož jest obětí - a tím více jste ponoukáni zabrániti bolesti, urážce nebo bezpráví. A čím více si zvyknete okolnostmi a těmi, kdož jsou kolem vás nebo silou své vlastní myšlenky a své vlastní obraznosti jednati tak, jak vás k tomu vede vaše myšlenka a obraznost - tím více mravní cit roste ve vás, tím více stává se zvykem.

To rozvíjí Adam Smith s nadbytkem příkladů. Byl mlád, když napsal tu knihu, nekonečně vyšší jeho díla stařeckého „Politické ekonomie“. Jsa zbaven všeho předsudku náboženského, hledal mravní vysvětlení ve fysickém zjevu lidské povahy, a proto kněžstvo v sutaně i bez sutany umlčovalo po celé století jeho knihu. Jedinou chybou Adama Smitha jest, že nepochopil, že týž cit sympatie přešlý ve stav zvyku existuje také u živočichů, stejně jako u člověka. Ti, kdož činí populárním Darwina, neznajíce u něho toho všeho, čeho si vypůjčil u Malthuse. Opomíjený cit solidarity, jenž je převážným úkazem

v životě všech živočichů, žijících ve společnostech. Orel požírá vrabce, vlk požírá sviště, ale orli a vlci pomáhají si navzájem při lovu a vrabci a svišti sdružují se tak dobře proti dravým zvířatům, že jen nešikovní dají se přistihnouti. V každé živočišné společnosti je solidarita přírodním zákonem (všeobecným faktem) nekonečně důležitějším než onen boj o život, jež nám měšťáci vychvalují ve všech tóninách, aby nás mohli lépe ohlupovat.

Studujeme-li živočišný svět a snažíme-li se poznati boj o život, jež každá živoucí bytost vede se zlými okolnostmi a se svými nepřáteli, shledáme, že čím více v živočišné společnosti jest vyvinuta zásada rovné solidarity a přešla ve stav zvyku - tím více má tato společnost naději na trvání a na vítězné vyjití z boje proti nepohodám a svým nepřítelům. Čím více každý člen společnosti cítí solidarity ke každému jinému členu společnosti - tím lépe vyvíjí se u všech dvě vlastnosti, jež jsou hlavními činiteli vítězství a všeho pokroku : jedna odvaha a jedna volná iniciativa individua. A čím více naopak některá živočišná společnost nebo malá skupina živočichů ztrácí tento cit solidarity (což se stává následkem výjimečné bídy nebo následkem výjimečného nadbytku potravy), tím více oba další činitelé pokroku - odvaha a individuální iniciativa se umenšují a konečně mizí, takže společnost, klesnuvší v úpadek, podléhá svým nepřítelům. Bez vzájemné důvěry není možný zápas, není odvaha, není iniciativy, není solidarity - a není vítězství! Toť neodvratná porážka.

Vrátíme se někdy k tomuto předmětu, budeme moci s nadbytkem důkazů ukázati, kterak ve světě živočišném a lidském jest zákon vzájemné pomoci zákonem lidského pokroku, a kterak vzájemná pomoc, jakož i odvaha a individuální iniciativa, jež z ní vyplývají, zajišťují vítězství tomuto druhu, jež nejlépe je praktikuje. Zatím stačí konstatovat fakt. Čtenář sám pochopí jeho důležitost pro otázku, kterou se obíráme. -

Představme si nyní ten cit solidarity působící miliony věků, jež pominuly od té doby, kdy první náběhy k živočichům objevily se na zeměkouli. Představme si, kterak tento cit pomalu stával se zvykem a přenášel se dědičností od nejprostšího biologického organismu k jeho potomkům - hmyzům, plazům, savcům a člověku - a pochopíme původ mravního citu, jež jest pro živočicha nutností, stejně jako potrava nebo ústrojí zaživací.

Toť tedy původ mravního citu, nechceme-li jít ještě výše (neboť to by nám bylo pojednati o živočišných složitých, již vzešli z kolonií malých bytostí svrchovaně prostých). Bylo nám býti krajně stručnými, abychom shrnuli tuto velkou otázku na několik stránek, ale z toho již lze viděti, že zde není nic tajemného, ani citlivůstkářského. Bez této solidarity individua s druhem nebyla by se živočišná říše nikdy vyvinula, aniž zdokonalila. Nejpokročilejší bytost na zemi byla by ještě takovým malým chuchvalcem, jaké plují ve vodě a jsou sotva mikroskopem spatřitelný. A snad by ani neexistovala, neboť, zda nejsou již první shluky buněk sdružovací snahou v boji ?

6.

Tedy vidíme, že, pozorujeme-li živočišné společnosti - nikoli jako předpojatí měšťáci, nýbrž jako prostí inteligentní pozorovatelé - shledáme, že zásada: „jednej s jinými, jak bys rád, aby jednali s tebou v podobných okolnostech,“ nalézá se všude, kde jest společnost.

Studujeme-li z blízka vývin nebo evoluci živočišného světa, shledáme (se zoologem Kesslerem a národohospodářem Černyševským), že tato zásada vyjádřena jedním slovem „SOLIDARITA“ měla ve vývinu říše živočišné nekonečně větší důležitost, než všechny zjevy, jež mohou být důsledkem boje mezi individui, boje za dosažení osobních výhod. Je zřejmé, že s prováděním solidarity setkáme se ještě častěji ve společnostech lidských. Již ve společnosti opic nejvýše stojící na živočišném žebříčku, podávají nám nejvýznamnější projevy solidarity. Člověk v tomto směru jde ještě dále, a jen to umožňuje mu zachovati jeho ubohou rasu uprostřed překážek, jež mu klade příroda, a vyvíjeti svou inteligenci. Studujeme-li společnosti primitivních, jež zůstaly až dosud na úrovni kamenného věku, vidíme v jejich malých obcích solidaritu svrchovaně prováděnou se všemi členy obce. Z toho důvodu nepřestává tento cit, toto provádění solidarity ani v nejhroších dobách dějin. I když v dočasných okolnostech panovačnost, otroctví a vykořisťování tlumí tuto zásadu, zůstává přece ona v myšlenkách množství, takže rodí odpor proti špatným institucím v revoluci. Je to pochopitelné, neboť jinak bylo by společnosti zahynouti. Pro nesmírnou většinu živočichů a lidí zůstává a musí zůstat tento cit v podobě získaného zvyku, zásady stále přítomné v duchu, i když skutky často prozrazují opak. Celý vývoj živočišné říše mluví s námi. A jest dlouhý, velmi dlouhý : čítá sta milionů let, i kdybychom se chtěli toho zbavit, nebudeme moci. Snáze zvykl by si člověk kráčet po čtyřech, než by se zbavil mravního citu. Je stále před živočišnou evolucí, po pravé straně člověka. Mravní cit je v nás přirozenou schopností, stejně jako cit a hmat. Zákon a náboženství, jež také hlásaly tuto zásadu, vyeskamotovaly ji prostě, jak víme, aby převlékly své zboží - svá nařízení k prospěchu svého dobyvatele, vykořisťovatele a kněze. Bez té zásady solidarity, jejíž správnost všeobecně se uznává, kterak by měly takový vliv na duše ? Oba se kryly právě jako autorita, jež také má úspěch, hraje si na ochránkyni slabých proti silným. Házejíc přes palubu zákon, náboženství a autoritu, přivlastňuje si lidstvo opět mravní zásadu, kterou si dalo vzít, aby ji podrobilo kritice a očistilo ji od klamu, jimiž kněz, soudce a vladař ji otrávil a ještě otravují. Ale popírati mravní zásadu proto, že církev a zákon ji vykořistily, bylo by stejně málo rozumné, jako nechtít se nikdy mýti, nebo jísti vepře plného trichinu anebo se vzpírati obecnému vlastnictví půdy proto, že korán nařizuje mýti se každodenně, proto, že hygienista. Mojžíš zakázal Hebreům jísti vepře, nebo proto, že šariat (doplňk koránu) chce, aby půda po tři léta nevzdělávaná vrátila se obci. Ostatně není-liž tato zásada jednati s jinými, jak chceme, aby jednali s námi, ne-li vlastní zásadou rovnosti, tož aspoň zásadní jistotou anarchie ? A kterak se lze jen považovati za anarchistu a neprováděti jí.

Nechceme být ovládnáni. Ale zde právě proto neprohlašujeme, že nechceme nikomu vládnouti. Nechceme býti klamáni, chceme, aby se nám vždy říkala jen pravda. Ale zda právě proto neprohlašujeme, že sami nechceme nikoho klamati, že se zavazujeme mluvití vždycky pravdu, niž než pravdu, celou pravdu, nič než pravdu, celou pravdu ? Nechceme býti okrádáni o plody své námahy, ale zda právě proto neprohlašujeme, že chceme respektovati plody námahy svého bližního. Opravdu, jakým právem bychom žádali, aby se s námi jednalo jistým způsobem, když bychom chtěli s jinými jednati způsobem zcela různým ? Chtěli bychom být třeba „bílou tvář“ Kirgizů, která může s jinými jednati, jak za vhodné uzná. Náš prostý cit rovnosti vzpouzí se této myšlence. Rovnost ve vzájemných vztazích a solidarita, jež z ní nutně vyplývá - toť nejmocnější zbraň živočišného světa v boji o život. A rovnost je spravedlnost. Nazýváme-li se anarchisty, prohlašujeme předem, že nebudeme jednati s jinými, jak nechceme, aby oni jednali s námi, že nesneseme již nerovnosti, dovolující, aby někteří z nás uplatňovali svou sílu nebo

úskočnost nebo zručnost způsobem pro nás nevhodným. Ale rovnost ve všem, synonymum spravedlnosti, toť anarchie sama. Das vezmi bílou tvář, jež si osvojuje právo klamati důvěřivost jiných ! My to nechceme a bude-li třeba, odstraníme ji. Neboť nevypovídáme válku jen té abstraktní trojici : zákon, náboženství a autorita. Stavše se anarchisty vypovídáme válku celému tomu přívalu klamu, podvodu, vykořisťování, zkaženosti, neřesti - jedním slovem nerovnosti, jež vylily do srdcí nás všech. Vypovídáme válku jejich způsobu myšlení. Ovládaný, klamaný, vykořisťovaný, prostituovaný atd. urážejí především naše city rovnosti. Jménem rovnosti nechceme ani prostituovaných, ani vykořisťovaných, ani klamaných, ani ovládaných. Řeknou nám snad, jako již nám to několikrát řekli: „Domníváte-li se však, že třeba vám vždy jednati s jinými, jak chcete, aby se jednalo s vámi, jakým právem užijete násilí v jakémkoli případě? Jakým právem řídil byste děla proti barbarům nebo civilisovaným, kteří vnikli by do vaší země? Jakým právem vyvlastnili by jste vykořisťovatele, jakým právem zabil byste nejen tyрана, ale třeba prostou zmiji ?“

Jakým právem ? - Co rozumíte pod tímto barokním slovem vydluženým ze zákona ? Chcete věděti zdali bych měl vědomí, jednáje takto, že jednám dobře ? Po tom se tážete ? - V tom případě je odpověď prostá. Jistě ano ! Protože chceme býti zabiti jako jedovatá zvířata, půjdeme-li vpadnouti do Tonkinu nebo k Zulukafrům, kteří nám nikdy neublížili. Říkáme svým synům, svým přátelům ? „Zabij mne, zúčastním-li se někdy vpádu !“ Jistě ano ! Neboť chceme býti vyvlastěni, zmocníme-li se jednoho dne dědictví - kdyby s nebe spadlo - abychom ho používali k vykořisťování jiných, zapřevše své zásady. Jistě ano ! Neboť každý člověk, jenž má srdce, chce předem býti zabit, stane-li se zmiji, chce, aby mu byla dýka pohroužena do srdce, nastoupí-li na místo odstraněného tyрана. Ze sta mužů majících ženu a děti 90 bude chtít se zabít, pocítí-li, že se blíží šílenství (ztráta mozkové kontroly nad jejich skutky), ze strachu, že ublíží těm, jež milují. Kdykoli citlivý člověk myslí, že se stane nebezpečný těm, jež miluje, chce umřít, než se jím stane.

Jednoho dne v Irkutsku pokousání byli vzteklým psíkem polský lékař a fotograf. Fotograf vypálil si ránu žhavým železem, lékař ji jen vysál. Byl mladý, krásný, oplývající životem. Přicházel z vězení, kam jej vláda odsoudila pro jeho oddanost k lidu. Silným věděním a především inteligencí, léčil zázračně a nemocní jej zbožňovali. Po šesti nedělích spatřil, že pokousaná ruka začíná otékat. Jsa sám lékař, nemohl se klamati : přicházela vzteklina. Běží k příteli, také lékaři a vypovězenci. - „Rychle, prosím tě, otrušík ! Vidíš tu ruku, víš, co to je ? Za hodinu nebo dříve budu zuřit, budu tě chtít pokousat, tebe a tvé přátele, neztrácej času ! Otrušík, je třeba umřít.“ Cítil, že se stává zmiji, chtěl býti zabit. Přítel váhal. Chtěl se pokusiti o antirabické léčení. Spolu se statečnou ženou jali se oň pečovat... a po dvou hodinách lékař slintaje vrhl se na ně, aby je pokousal, pak se vzpamatoval, žádal opět otrušík a zuřil znova. Zemřel ve strašlivých křečích.

Kolik podobných fakt mohli bychom citovati ze své vlastní zkušenosti ! Citlivý člověk raději zemře, než by se stal jinému příčinou bolesti. A tedy proto bude míti vědomí dobrého skutku a schválení těch, jejichž si váží, zabije-li zmiji nebo tyрана.- Perovskaja a její přátelé zabili ruského cara. A celé lidstvo přes odpor svůj k prolité krvi, přes sympatie své pro toho, jenž dal osvoboditi otroky, přiznalo jim právo. - Proč ? Nikoli proto, že uznalo ten skutek užitečný : 3/4 dosud o tom pochybují, ale protože cítilo, že za všechno zlato světa Perovskaja a její přátelé nechtěli by se státí samy tyранy. I ti, kdož neznají úplné drama, jsou nicméně jisti, že se tu nejednalo o zpupnost mladých lidí, ani o palácový zločin, ani o snahu po moci, nýbrž že to byla nenávist k tyranství až k sebeobětování, až k smrti. „Tito - říkalo se - dobyli si práva zabít, jako se říkalo o Louse Michelové : „ona měla právo k loupeži“, anebo také: „ti měli právo krásti“, když se mluvilo o teroristech, kteří žili o suchém chlebě a ukradli milion nebo poklad kišiněvský, berouce s nasazením života všemožné ohledy, aby zodpovědnost nezůstala na stráží, která hlídala pokladnu s bajonetem na pušce.

Právo užití násilí neodpírá lidstvo nikdy těm, kdož si ho dobyli, ať již se toho práva užívá na barikádách nebo ve stínu křížovatky. Ale, aby takový skutek učinil hluboký dojem na duše, je třeba dobytí si toho práva. Jinak zůstává skutek - ať již prospěšný nebo neprospěšný - prostým brutálním činem bez důležitosti pro myšlenkový pokrok. Vidíme v něm pak jen přemístění síly - prosté nahrazení jednoho vykořisťovatele druhým.

7.

Až dosud mluvili jsme stále o lidských skutcích vědomých, promyšlených, těch, jež činíme, uvědomující si je. Ale vedle života vědomého máme život nevědomý, nekonečně širší a příliš kdysi neznámý. Stačí však pozorovati způsob, jímž se ráno oblékáme, snažíce se zapjati knoflík, jež víme, že jsme jej večer před tím ztratili, nebo vztahující ruku po předmětu, jež jsme sami odstranili, a utvoříme si představu o tomto životě nevědomém a o nesmírné úloze, kterou hraje v naší existenci. 3/4 našich vztahů k jiným jsou tvořeny tímto životem nevědomým. Náš způsob řeči, úsměvu nebo vráscení, náš způsob účastenství v hovoru nebo mlčení - to vše činíme, aniž si toho uvědomujeme, z prostého zvyku, buď zděděného po předcích lidských nebo předlidských (pozorujeme jen, jak výraz člověka i živočicha je podobný, když se oba zlobí) - buď vědomě či nevědomě získaného. Náš způsob jednání s jinými přechází takto ve stav zvyku. A člověk, jenž získal nejvíce mravních zvyků, bude ještě vynikati nad takového dobrého křesťana, jenž má stále za to, že je pužen ďáblem ke zlému a nemůže si v tom zabrániti jinak, než když se představí muka pekelná nebo rajske radosti. Jednati s jinými tak, jak chce, aby se s ním jednalo, přechází u člověka a všech druhých živočichů ve stav prostého zvyku tak všeobecně, že se člověk ani netáže, jak má jednati v některé okolnosti. Jedná dobře nebo špatně, aniž uvažuje. A jen v okolnostech výjimečných, v případě složitém nebo pod nátlakem silného pohnutí váhá, a různé části jeho mozku (ústrojí to velmi složitého, jehož různé části fungují s jistou neodvislostí) spolu zápasí. Tu ve své obraznosti staví se na místo všechny osoby před ním stojící a táže se, bylo by jí vhod, kdyby se s ní jednalo tímž způsobem, a jeho rozhodnutí bude tím mravnější, čím lépe se ztotožnil s osobou, jejíž důstojnosti nebo zájmům chtěl ublížiti. Anebo zakročí přítel a řekne mu: „Představ si sebe na jejím místě, zda strpěl bys, aby jednala s tebou tak, jak chceš jednati s ní?“ A to stačí. Tedy člověk dovolává se principu rovnosti jen v okamžiku váhání, kdežto v 99 případech ze 100 jednáme mravně a z prostého zvyku. Čtenář jistě pozoroval, že v ničem, co jsem až dosud řekl, nesnažili jsme se mu něco vnutiti. My postě vykládali, kterak se věci dějí ve světě živočišném a mezi lidmi.

Církev hrozila kdysi lidem peklem, aby je umravnila, a víme, jak se jí to povedlo : znemravnila je. Soudce hrozí pranýřem, metlou, šibenicí, stále jménem těchže zásad rovnosti, jak vyeskomotoval společnosti a znemravňuje je. Autoritáři všech odstínů křičí také o sociálním nebezpečí při myšlence, že soudce může zmizeti z povrchu zemského současně s knězem. Dobrá, my se nebojíme zřeknouti se soudce a odsuzování. Zříkáme se, i jako Guyau, všeho druhu sankce a všeho druhu závaznosti pro morálku. Nebojíme se říci: „Čiň co chceš a čiň jak chceš“, protože jsme přesvědčeni, že nesmírný počet lidí, čím více budou osvíceni a zbaví se soudobých překážek, budou činiti a jednati stále v jistém, společnosti užitečném směru, stejně jako jsme předem přesvědčeni, že dítě bude jednoho dne choditi po dvou nohách a nikoli po čtyřech, prostě proto, že se zrodilo z rodičů, náležejících k druhu Člověk. Vše, co můžeme činiti, jest dáti radu a dávající ji, dokládáme : „Tato rada bude bezcenná, nepoznáš-li sám zkušeností a pozorováním, že je dobré uposlechnouti ji. Vidíme-li mladíka ohýbati záda a tak stlačovati si hrud' a plíce, radíme, aby se vztyčil, aby chodil s hlavou ve výši a hrudí vypjatou. Radíme mu, aby vzdychoval vzduch plnými plícemi, aby je rozšiřoval, protože tím nejlépe se chrání proti úbytím. Ale současně učíme jej fyziologii, aby poznal úlohu plic a sám zvolil si nejzdravější postoj.

Toť také vše, co můžeme učiniti ve věcech morálky, máme jen právo dávat radu, ke které ještě musíme dodat: „Poslechni jí, shledáš ji správnou.“ Ale ponechávající každému právo jednati, jak za dobré uzná, upírajíce absolutně společnosti právo trestat kohokoli a jakýmkoli způsobem za jakýkoli spáchaný čin protisociální, nevzdáváme se tím schopnosti milovati - co se nám zdá dobré - a nenáviděti - co se nám zdá špatné. Milovati a nenáviděti, neboť ti, kdož dovedou nenáviděti, dovedou milovati. To si ponecháváme, a když tě stačí pro udržení a vývoj mravních citů každé společnosti živočišné - postačí

to pak tím spíše rodu lidskému. Žádáme jen jedno, totiž odstranění všeho, co v soudobé společnosti brání volnému vývoji těchto dvou citů, všeho, co kalí náš úsudek : státu, církve, vykořisťování, soudce, kněze, vlády a vykořisťovatel. Dnes vidíme-li takového Jacka Rozparovače, vraždícího po řadě desíti žen nejchudších a nejubožejších a mravně vyšších nad 3/4 buržoas - náš první pocit bude nenávisť. Kdybychom ho potkali v den, kdy zavraždil takovou ženu, jež si chtěla jím dáti zaplatit 6 sous za nocleh, vehnali by mu kuli do lebky, aniž uvážili, že kule byla by spíše na místě v lebce majitele noclehů. Ale když se rozpomeneme na všechny ničemnosti, jež ho přivedly k těmto vraždám, když pomyslíme na temnoty, v nichž tápe, obklíčen obrazy čerpanými z ohavných knih nebo myšlenkami, našeptávanými knihami pitomými - náš pocit se rozdvojí. A v den, kdy se dozvíme, že Jack jest v rukou soudce, jež chladně povraždil 10x více lidských životů mužů, žen a dětí, než všichni Jackové, když se dozvíme, že jest v rukou těch chladných šílenců, jež posílají člověka do vězení, aby ukázali měšťákům, že kráčí se strážníky kolem sebe - tu všechna naše nenávisť k Jackovi rozparovači zmizí. Přemění se v nenávisť k zbabělé a pokrytecké společnosti, k jejím uznávaným reprezentantům. Všechny ničemnosti takového rozparovače zmizí před tou staletou řadou ničemností, páchaných jménem zákona. A ten budeme nenávidět. Dnes náš cit rozdvojuje se stále. Cítíme, že my všichni jsme více méně dobrovolně nebo nedobrovolně podporami této společnosti. Neodvažujeme se již nenávidět, odvážíme se aspoň milovat ? Ve společnosti založené na vykořisťování a otroctví povaha lidská se zvrhá. Ale s mizícím otroctvím nabudeme opět svých práv. Pocítíme sílu nenávidět a milovat i v případech tak složitých, jako například předcházející. V našem životě všedním dáváme již volný průchod svým citům sympatie a antipatie, činíme to již v každé chvíli. Všichni milujeme mravní sílu a všichni nenávidíme mravní slabost, zbabělost. V každé chvíli naše slova, naše pohledy, naše úsměvy vyjadřují radost nad skutky užitečnými lidskému rodu, nad těmi, jež považujeme za dobré. V každé chvíli projevujeme svými slovy a pohledy odpor, jenž v nás vzbuzuje zbabělost, podvod, intrika, nedostatek mravní odvahy. Prozrazujeme svou nechuť i tehdy, když vliv výchovy k tomu abychom „dovedli žít“, čili k pokrytectví nás nabádá k zapření nechuť lživým zevnějškem, jenž zmizí, až bude mezi námi zaveden poměr rovnosti. Dobrá, to stačí, aby pojetí dobra zla udržovalo se na jisté úrovni a navzájem se sdílelo, to postačí tím více, až nebudeme ani kněze ani soudce ve společnosti - tím více, až mravní zásady ztratí svůj charakter závaznosti a budou považovány za prosté a přirozené vztahy mezi rovnými. A přece, čím více tyto vztahy se upevňují, rodí se ve společnosti mravní pojetí ještě vyšší, a toto pojetí podrobíme nyní rozboru.

8.

Až dosud vykládali jsme v celém svém rozboru jen prosté zásady rovnosti. Bouřili jsme se a vybízeli jiné bouřiti se proti těm, kdož osvojují si právo jednati s bližními tak, jak by nikdy nechtěli, aby se jednalo s nimi, proti těm, kdož by nechtěli býti klamáni, aby vykořisťováni ani znásilňováni ani prostituováni, a přece činí tak jiným. Lež, znásilnění atd., jsou, jak jsme řekli, odporné, nikoli, protože mravní zákoníky jich neschvalují - neznáme těchto zákoníků - nýbrž, protože lež, znásilnění atd. bouří city rovnosti těch, jimž rovnost není prázdným slovem, bouří hlavně toho, jenž jest skutečným anarchistou způsobem svého myšlení a jednání. Ale již tato zásada tak prostá, tak přirozená a tak samozřejmá - kdyby byla všeobecně užitá v životě - tvořila by morálku velmi ušlechtilou, obsahujíc vše to, čemu moralisté chtějí učiti. Rovnosti zásada shrnuje učení moralistu. Ale obsahuje ještě něco více. A to něco jest úcta k individuu. Hlásajíc svou morálku rovnostní a anarchistickou, odmítáme si osvojovati právo, jež chtějí moralisté stále prováděti - právo vyklešťovati individuum jménem jistého ideálu, jež pokládaly za dobrý. Neuznáváme tohoto práva pro nikoho, nechceme plnost jeho existence, volný vývoj všech jeho schopností. Nic mu nechceme vnučovati a vracíme se takto k zásadě, kterou Fourier stavěl proti morálce náboženstev, když pravil: „nechte lidi absolutně volné, nevyklešťujte jich - náboženstva dosti již učinila. Nebojte se ani jejich vášní : ve volné společnosti nebudou žádným nebezpečím. Nevzdáte-li se jen sami své svobody, nedáte-li se jen sami zotročovati jiným a postavíte-li jen proti prudkým a protisociálním vášním některého své vášně sociální, stejně mohutné, pak nebude se vám pranic báti o svobodu. Nechceme vyklešťovati individuum jménem jakéhokoliv ideálu : vše, co si ponecháváme, jest, že chceme upřímně vyjadřovati své sympatie a antipatie pro to, co shledáme dobrým nebo špatným. Někdo klame své druhy. Je to jeho vůle, jeho charakter. Dobrá ! Naším charakterem, naší vůlí jest opovrhovati lhářem ! A je-li jednou takový náš charakter, buďme upřímní. Nevrhme k němu, abychom ho tiskli na svá prsa a srdečně mu podávali ruku, jako se to dnes děje ! Proti jeho činné vášni stavme svou vášně, stejně činnou a mocnou. Toť vše, co jest naším právem a povinností, máme-li udržeti ve společnosti zásadu rovnostní. Toť také zásada rovnosti provázená v praxi. Rozumí se, že to vše úplně se uskuteční, až přestanou existovati veliké příčiny zkaženosti : kapitalismus, náboženství, justice, vláda. Ale může se to již uskutečňovati z veliké části ode dneška, uskutečňuje se to již. A přece, kdyby společnosti neznaly této rovnosti zásady, kdyby každá držel se toliko obchodní spravedlnosti, kdyby stále se střežil dávatí jiným o něco víc, než co od nich přijímá - byla by to smrt společnosti. Sama zásada rovnosti zmizela by z našich styků, neboť aby se udržela, je třeba něčeho většího, krásnějšího, mocnějšího než prosté spravedlnosti stále se rodící v životě. A tato věc se děje. Až dosud nechybělo lidstvu nikdy těch velkých srdcí, která oplývají něhou, duchem nebo vůlí, a která užívají svého citu, své inteligence, nebo své tvůrčí síly ve službách lidského rodu, aniž čeho žádají jako náhrady. Tato plodnost ducha, citovosti nebo vůle běře na sebe nejrůznější formy. Toť vášnivý hledatel pravdy, jenž se vzdává všech ostatních radostí života, oddává se s vášní bádání o tom, co pokládá za pravdivé a správné, přes opačná tvrzení nevědomců jej obklopujících. Toť vynálezce, jenž žije ze dne na den, zapomíná potravu a sotva dotýká se chleba, jež žena proň se obětující předkládá mu jako děcku, zatím co jde za svým vynálezem, o němž se domnívá, že změní tvářnost světa. Toť horlivý revolucionář, jemuž radosti z umění, vědy i rodiny zdají se trpkými, když všichni je nesdílí, a jenž pracuje na obnově světa přes bídu a pronásledování. Toť mladík, jenž při zprávách o ukrutnostech vpádu běře do slova vlastenecké legendy, jež se mu našeptávají, dává se zapsati do pluku dobrovolnického, prodělává pochod sněhem, trpí hladem a klesá nakonec pod kulemi Toť pařížský gamin, jenž, plný lepšího nadšení a nadaný plodnější inteligencí, lépe volíc se své nechutí a sympatie, běžel se svým bratříčkem na valy, stál v dešti houfnicových kulí a umíral šeptaje: „Ať žije komuna!“ Toť člověk, jenž se bouří pohledem na bezpráví, aniž se táže, co z toho pojde, a zatím,

co všichni se krčí, odhaluje bezpráví, bije vykořisťovatele, malého tyrana dílny nebo velkého tyrana říše. Toť jsou konečně všechny ty bezpočetné oddanosti, méně do očí bijící proto neznámé, zneuznávané skoro vždy, jež lze pozorovati stále, hlavně u ženy, jen když se člověk namáhá oči otevřít a poznati, co tvoří základ lidství, co mu dovoluje probrati se jakž takž přes vykořisťování a útisk, jimž trpí. Tito lidé tvoří, jedni v ústraní, druzí v širší aréně, skutečný pokrok lidstva. A lidstvo to ví. Proto obestírá jejich životy úctou a legendami. Vykrašluje si je dokonce a činí z nich hrdiny svých povídek, písní, románů. Miluje v nich odvahu, dobrotu, lásku a oddanost, které chybí velikému počtu. Vzpomínky na ně sdílí se svými dětmi. Pamatuje i těch, kdož jednali v úzkém kruhu rodinném a přátelském, uctívajíc památku jejich v rodinných tradicích. Tito lidé tvoří skutečnou mravnost - jedinou ostatně toho jména hodnou - neboť ostatek jsou jen pouhé vztahy rovnosti. Bez těchto odvah a oddaností bylo by se lidstvo zvrhlo v kalu mrzkých výpočtů. Tito lidé konečně připravují mravnost budoucnosti, jež nastane, až naše dítky přestavše počítati porostou v myšlenku, že nejlepší užití každé energie, každé odvahy, každé lásky jest tam, kde potřeba této síly pociťuje se nejživěji. Tyto odvahy, tyto oddanosti existovaly v každé době. Setkáváme se s nimi u všech živočichů. Setkáváme se s nimi u člověka i v dobách jeho největšího úpadku.

A v každé době snažila se náboženstva přivlastniti si je, těžiti z nich pro sebe. A žijí-li ještě náboženstva, toť proto, že - nehledíc k nevědomosti - dovolávala se vždy právě těchto oddaností, těchto odvah. A těch dovolávají se také revolucionáři - hlavně revolucionáři socialističtí. Chtějíce je vysvětliti, dopustili se moralisté náboženství, utilitarističtí a jiní omylů, o nichž jsme se již zmínili. Jest však zásluhou mladého filosofa Guyaua - myslitele nevědomky anarchistického - že ukázal na pravý původ těchto odvah a oddaností, ležící mimo jakoukoli sílu tajemnou i mimo všechny kramářské výpočty bizarně vymyšlené utilitaristy anglické školy. Tam, kde kantovská, pozitivistická a evoluční filosofie setkala se s nezdarem, našlo filosofie anarchistická pravou cestu. Jich původ, pravil Guyau, toť pocit vlastní síly. Toť život překypující, jenž má snahu se šířit. „Cítiti uvnitř, čeho jsme schopni, znamená zároveň nabýti prvního vědomí, co jest nám vykonati.“ Mravní cit povinnosti, jež každý člověk pociťoval ve svém životě a jež snažili se vysvětliti všemožnými mysticismy, „povinnost jest jen nadbytek života, jenž chce se projevit, dávat se, toť současně pocit moci“. Každá hromadící se síla činí nátlak na naskytující se překážky. Moci jednati, toť býti povinen jednati. A všechna „závaznost“ mravní, o níž se tolik namluvilo a napsalo, zbavena všeho tajemného, přechází takto v opravdový pojem : život udržuje se jen tím, že se šíří. „Rostlina nemůže si zabrániti kvést. Často kvéstí znamená pro ni umřítí. Co však na tom, míza stoupá stále !“ dokládá mladý filosof anarchisticky. Stejně je to s lidskou bytostí, když je plna síly a energie. Síla se v ní hromadí. Šíří svůj život. Dává nepočítajíc - jinak by nežila. A zahyne-li jako květ se rozvírajíc - co na tom ! Má-li mízu, míza stoupá. Buď silný ! Oplývej vášnivou a intelektuální energií a na jiné svou inteligenci, lásku a činnou sílu. Všechno mravní učení, zbavené přetvářek orientálního asketismu omezuje se na to.

9.

V člověku opravdu mravním obdivuje lidstvo jeho sílu, jeho nadbytek života, jež jej pudí, aby dával svou inteligenci, své city, své skutky, aniž by čeho žádal náhradou. Člověk silný myšlenkou, člověk oplývající intelektuelním životem přirozeně se snaží šířit se. Myslet a nesdílet svých myšlenek s jinými nemělo by půvabu. Jen člověk chudý na myšlenky, skrývá pečlivě tu, kterou namáhavě objevil, aby později mohl přidat k ní své jméno. Člověk se silnou inteligencí oplývá myšlenkami, rozsévá je plnými rukama. Trpí, nemůže-li jich sdílet, rozsévá je na všechny strany : v tom jest jeho život. Stejně je tomu s citem. - „Nejsme sobě dosti : máme více slzí, než jich potřebujeme pro vlastní utrpení, více radostí v záloze, než k tomu opravňuje naše vlastní existence“, pravil Guyau, shrnuv takto celou otázku mravnosti v několika řádcích tak správných a z přírody vzatých. Osamocená bytost trpí, jest jata jistým neklidem, protože nemůže sdílet své myšlenky, své city s jinými. Pociťujeme-li velkou radost, chceme, aby jiní věděli, že existujeme, cítíme, milujeme, že žijeme, zápasíme a bijeme se. Současně cítíme potřebu cvičit svou vůli, svou činnou sílu. Jednat, pracovat stalo se potřebou nesmírné většiny lidí. A sice tak, že zabraňují-li nerozumné okolnosti muži nebo ženě v práci rozumné, vymýšlí si práce, závazky špatné a nesmyslné, aby našli jakékoli pro svou činnou sílu. Objevují cokoli - theorii, náboženství, „sociální povinnost“ - aby se mohli domnívat, že konají něco užitečného. Tančí-li - je to dobročinnost, přivádějí se na mizinu svými toiletami - je to udržování se na výši aristokracie, nečiní-li pranic - je to ze zásady. „Člověk má potřebu pomáhat bližnímu, postrkává ti káru, kterou lidstvo těžce vleče, v každém případě aspoň mručí kolem,“ pravil Guyau. Ta potřeba postrkávati je tak veliká, že ji najdeme i u všech, sebe nižších družných živočichů. A ta všechna nesmírná činnost, jež denně bez užitku se vynakládá na politiku, co jest jiného než potřeba postrkávati káru nebo mručeti kolem ? Ovšem tato „plodnost vůle“, tato řízeň po činu, je-li provázena citovou chudostí a inteligencí neschopnou tvořiti, nevydá leda Napoleona I. nebo Bismarcka - šilence, chtějící, aby svět kráčel naruby. Nebo také duševní plodnost bez vyvinuté citlivosti vydá uschlé plody, učence, kteří jsou jen překážkou pokroku vědy. A konečně citlivost nevedená dosti širokou inteligencí zplodí ty ženy, ochotné obětovati všecko jakémukoli zvířeti, na něž vylévají všecku svou lásku. Život, má-li být opravdu plodný, musí býti plodný inteligencí, citem i vůlí najednou. A právě tato plodnost ve všech směrech je živost : jediná věc hodna tohoto jména. Za jediný okamžik tohoto života, dají ti, kdož ho poznali, celá léta živoření. Bez tohoto překypujícího života je člověk jen předčasným slepcem, bezmocným, rostlinou usychající, aniž kdy kvetla. „Ponechme neřestem konce století tento život, jenž není životem“ volá mládež, pravá mládež, plná mízy, jež chce žít a rozsévati život kolem sebe. A pokaždé, když společnost klesá v neřest, láme příliv přicházející z této mládež staré útvary hospodářské, politické, mravní, aby dal vzklíčiti novému životu. Co na tom, padne-li ten nebo onen v zápasu ! Míza stoupá dále. Proň žítí znamená kvéstí, ať důsledky jsou jakékoli. Nelitujte jich. Nemluvíme-li však o hrdinských dobách a držíme-li se života všedního - je to život, máme-li žítí v nesouhlasu se svým ideálem ? Slýcháme dnes často, že lidé smějí se ideálu. Toť pochopitelné. Ztotožňoval se tak často ideál s vykleštěním buddhistickým nebo křesťanským, užívalo se tak často slova toho k oklamání naivních, že reakce je nutná a zdravá. I my chtěli bychom nahraditi slovo „ideál“, pokryté tolika nečistotami, novým slovem vhodnějším pro nové ideje.

Ale ať je slovo jakékoli, fakt je zde : každá bytost má svůj ideál. Bismarck měl svůj, třeba fantastický : vládu železem a ohněm. Každý měšťák má svůj - třeba stříbrnou vanu Gambettovu, kuchaře Trompetta a mnoho otroků, kteří by Trompetta i vanu zaplatili, aniž by bylo je k tomu třeba příliš nutiti. Ale vedle těchto jest lidská bytost pojavší vyšší ideál. Zvířecí život nemůže ji uspokojiti. Otroctví, lež, nedostatek dobré vůle, intrika, nerovnost ve stycích lidských ji pobuňují. Kterak sama mohla by býti

otrockou, lhářskou, intrikánskou, utiskující ? Pozoruje, kterak by byl život krásný, kdyby lepší styky s těmi, jež cestou potká. Hledí k tomu, co se nazývá ideálem.

Odkud pochází tento ideál ? Kterak se utváří, jednak dědičností a jednak dojmy ze života ? Sotva toho víme. Nejvýše mohli bychom ve svých životopisech podati jeho dějiny více méně pravdivé. Jest však zde - měnlivý postupující, přístupný vnějším vlivům, ale stále živoucí. Toť polo-nevědomé vědění toho, co nám dá největší míru životnosti, radost z bytí. Tedy je život mocný, plodný, na dojmy bohatý jen tehdy, odpovídá-li tomu vidění ideálu. Jednete proti tomuto vidění a pocítíte, kterak se váš život rozdvojuje, není již jeden, ztrácí svou mohutnost. Zanedbejte často svého ideálu a shledáte, že nakonec vaše vůle, vaše činná síla je paralysována. Záhy nenajdete již té moci, té bezprostřednosti rozhodnouti se jako dříve. Jste bytost zlomená. Není v tom nic tajemného, jakmile hledíme na člověka jako na složku středisk nervových a mozkových, jednajících neodvisle. Kolísejte mezi různými, jež ve vás zápasí a záhy porušíte harmonii organismu, budete nemocným bez vůle. Mohutnost života klesne a budete rád vyhledávat kompromis : nebudete úplnou bytostí silnou, mocnou, jako jste byl, dokud vaše skutky byly v souhlasu s ideálními názory vašeho mozku.

10.

A nyní, nežli skončíme, promluvíme ještě o těch dvou výrazech vyšlých z anglické školy : altruismus a egoismus, jimiž se nám stále uráží sluch. Až dosud jsme se o nich v této studii nezmínili. Toť proto, že nevidím rozdíl, jež angličtí moralisté snažili se stanovit. Řekneme-li: „Jednejte s jinými, jako chceme, aby bylo jednáno s námi“ - doporučujeme tu egoismus nebo altruismus ? Postavíme-li se výš a řekneme-li: „Štěstí každého je důvěrně spjato se štěstím všech, kdož jej obklopují. Lze míti náhodou několik let relativního štěstí ve společnosti, založené na neštěstí jiných, ale toto štěstí stojí na písku. Nemůže trvati, nejmenší věc dovede je zničiti a jest uboze malé v porovnání se štěstím možným ve společnosti rovných. Tedy, kdykoli budeš mít na mysli dobro všech, budeš jednati dobře.“ - Když to řekneme, hlásáme altruismus nebo egoismus ? Konstatujeme prostě fakt. A dodáme-li, parafrázující větu Guyauovu: „Bud' silný, bud' velký ve všech svých skutcích, rozvíjej svůj život ve všech směrech, bud' také co možná bohatý energií a proto bud' bytostí nejsociálnější a nejsociabilnější, chceš-li těšiti se životu plnému, celému a plodnému. Veden stále inteligencí bohatě rozvinutou, bojuj, odvažuje se - to skýtá nesmírné radosti - rozhazuj své síly nespočetně, dokud je máš, ve všem, co považuješ za krásné a veliké - a tehdy budeš se těšiti největší možné míře štěstí. Bud' jeden s davy, a tehdy, ať se ti stane cokoli v životě, pocítíš, kterak s tebou tlukou právě ta srdce, jichž si vážíš a proti tobě ta, jimiž opovrhuješ!“ Pravíme-li toto, učíme tu altruismu nebo egoismu? Zápasiti, čeliti nebezpečí, vrhati se do vody, abychom zachránili nejen člověka, ale třeba obyčejnou kočku, živiti se suchých chlebem, aby byl konec učiněn nerovnostem, jež pobuřují, cítiti se svorným s těmi, kdož zasluhují býti milováni, cítiti se jimi milován - toť pro ubohého filosofa snad oběť. Ale pro muže a ženu plné energie, síly moci, mládí, toť radost cítiti se na živu ! Je to egoismus ? Je to altruismus ? Moralisté, kteří postavili své systému na domnělém rozporu citů egoistických s city altruistickými, dali se všeobecně na špatnou cestu. Kdyby tento rozpor ve skutečnosti existoval, kdyby dobro individua bylo skutečně v odporu s dobrem společnosti, nemohl by rod lidský existovati, žádný druh živočišný nebyl by mohl dosíci nynějšího stupně. Kdyby mravenci nenalezali mocnější radosti v tom, že všichni pracují pro dobro mraveniště, mraveniště by neexistovalo a mravence nebyl by tím, čím je dnes : nejvyvinutější tvor mezi hmyzem, hmyz, jehož mozek sotva viditelný pod zvětšujícím sklem je skoro stejně mocný jako průměrný mozek lidský. Kdyby práci nenalezali mocné radosti ve své stěhování, v péči, kterou věnují vyvedení svého potomstva, ve společné obranné akci svých společností proti ptáků dravým, nebyl by pták dosáhl stupně, k němuž dospěl. Typ ptáka by upadal, místo pokračoval. A když Spencer předvídá čas, kdy dobro individua ztotožní se s dobrem druhu, zapomíná jednoho : totiž, kdyby obé nebyla bývala vždy totožna, nebylo by došlo ani k evoluci živočišné říše. Byl ovšem v každé době a je stále i v živočišném světě i v rodě lidském velký počet individuí, která nepochopila, že dobro individua a dobro druhu je totožné. Nepochopila, že když žíti mocným životem jest cílem každého individua, nalézá nejplnější život v největší sociabilitě, v nejdokonalejším ztotožnění sebe sama se všemi, kdož ji obklopují. To však byl jen nedostatek inteligence, nedostatek chápavosti.

V každé době byli omezení lidé, v každé době byli hlupáci. Ale nikdy, v žádné epoše dějin, ani geologie, nebylo dobro individua v odporu s dobrem společnosti. V každé době byla, a ti kdož to nejlépe pochopili, těšili se vždy nejúplnějšímu životu. Rozdíl mezi egoismem a altruismem je tedy v našich očích absurdní. Proto také nemluvili jsme o těch kompromisech, jež dle nároků utilitaristů prý člověk vždy činil mezi svými city egoistickými a altruistickými. Pro přesvědčeného člověka neexistují tyto kompromisy. Co skutečně existuje, je, že v soudobých okolnostech, i když se snažíme žíti dle svých rovnostních zásad, cítíme se zraňováni na každém kroku. I kdyby naše pokrmy a naše lože byly sebeskromnější, jsme ještě Rotshildy v porovnání s milióny těch, kteří se vrací večer strhaní jednotvárnou prací, kteří nemohou míti požitek ani z umění a ni z vědy a umírají, aniž poznají kdy tyto veliké požitky. Cítíme, že jsme

nehnali rovností zásady do krajnosti. Ale nechceme činiti kompromisů s těmito poměry. Bouříme se proti nim. Tíží nás. Činí z nás revolucionáře. Nepřizpůsobujeme se tomu, co nás pobuřuje. Odmítáme každý kompromis i každé příměří a slibujeme si bojovati do krajnosti proti těmto poměrům. To není kompromis, přesvědčený člověk nechce kompromisu, jenž by mu dal klidně spáti v očekávání, až se věci samy změní.

Jsme tedy u konce své studie. Jsou doby, řekli jsme, kdy mravní názor náhle se změní. Vidíme, že to, co jsme považovali za mravné, jest nejhlubší mravností. Tady byl to zvyk, tradice zbožňovaná, ale v podstatě nemravná. Onde nalézáme jen morálku stvořenou ku prospěchu jedné třídy. Házíme je přes palubu a voláme: „Pryč s morálkou!“ Považujeme za svou povinnost činiti skutky mravné. Pozdravme tyto doby. To jsou doby kritiky. Jsou nejjistějším znamením, že ve společnosti provádí se veliké myšlenkové dílo. Pracuje se na vyšší morálce. Snažili jsme se vyjádřiti na základě studia člověka a živočichů, čím tato morálka bude. A viděli jsme morálku, jež se již rýsuje v myšlenkách davu i myslitelů. Tato morálka nic nebude nakazovati. Odmítne absolutně utvářeti individuum dle abstraktní myšlenky, jako odmítne vyklešťovati je náboženstvím, zákonem a vládou. Ponechá individuu úplnou a naprostou volnost. Stane se prostým konstatováním fakt, vědou. A tato věda řekne lidem : Necítíš-li v sobě síly, stačí tvé síly jen k životu šedému, jednotvárnému, bez velikých dojmů, bez velikých radostí, ale také bez velikých utrpení, dobrá, drž se prostých zásad rovné spravedlnosti. Ve stycích rovnostních najdeš vzhledem ke svým prostředním silám vždy největší možné štěstí. Cítíš-li však v sobě sílu mládí, chceš-li žíti, chceš-li užívati života celého, plného, překypujícího - čili poznati největšího požitku, jež si živoucí bytost může přát - buď silný, buď veliký, buď energický ve všem , co konáš. Rozsèvej život kolem sebe. Pochop, že klamati, lháti, podváděti, šáliti znamená snižovati se, umenšovati se, předem slabým se uznávati, znamená jednati jako otrok harému, jenž se cítí nižším pána svého. Čiň tak, líbí-li se ti, ale předem věz, že tě lidstvo bude považovati za malého, ubohého, slabého, a dle toho s tebou bude jednati. Nevidouc tvé cíle, bude s tebou jednati jako s bytostí soucitu hodnou -jen soucitu. Nespolehej se na lidstvo, když sám paralyzuješ takto svou činnou sílu. Buď naopak silný. A když spatříš nespravedlnost a pochopíš ji - nespravedlnost, lži a násilí. Bojuj. Boj, toť život, tím mocnější, čím boj živější. A pak budeš žíti a za několik hodin tohoto života nedáš léta živoření v nečistotě bahna. Bojuj, aby všichni mohli žíti tímto bohatým a překypujícím životem a buď si jist, že najdeš v tomto boji větší radosti než v jakékoli činnosti jiné. Toť vše, co může říci věda morálky. Vol si nyní!

Vysvětlivka :

Slyšíme námitku: „A což vrah ? A což člověk, který svádí děti ?“ Na to jest naše odpověď stručná. Vrah, jenž zabíjí jen z lačnosti krve, jest svrchovaně vzácný. Toť nemocný, jej třeba léčiti a varovati se ho. Co se svůdců týče, dbejme předem, aby společnost nekazila citů našich dětí, pak nebude se nám báti takových pánů.

Petr Kropotkin
Anarchistická morálka
1897

Získáno 27. 3. 2023 z
<https://proletarchiv.yolasite.com/resources/Kropotkin.P.A.-Anarchisticka.moralka.odt>

anarchistickaknihovna.org